

A SAUDE E A EDUCACION PSICOMOTRIZ NAS ESCOLAS UNITARIAS DUN C.P.R.A.

Lourdes Maceiras García
Angel Segovia Largo
Teresa García López
Xoán Miguel Barros Dios
Pilar Sampedro Martínez
Mª Carmen Bernal Vizoso
Juan Jesús Gestal Otero

INTRODUCCION

Dende o curso 1988-89 vimos levando a cabo esta experiencia, que se pode enmarcar dentro dun dos temas clásicos da Educación para a Saúde na Escola: 'Saúde e Desenvolvemento Físico' (inda que, a estas alturas, xa sabemos que non soamente serve para o desenvolvemento físico, senón tamén para o psicolóxico e social, de aí o noso título neste artigo), para reforzar as áreas menos traballadas nas escolas unitarias: psicomotricidade, ritmo, educación física, deporte, expresión corporal, danza...

Sempre houbo, por parte do equipo educativo do Colexio, un interese en dotar ás sempre deficitarias escolas unitarias dos mesmos recursos didácticos, humanos e materiais dos que dispón normalmente calquera colexio completo.

Decidimos investigar a influencia da educación psicomotriz nos procesos de ensino-aprendizaxe; máis concretamente: o ritmo como motivación e como factor decisivo coaduvante do desenvolvemento integral dos nenos. É dicir, pretendeuse observar e constatar a influencia que pode ter nos alumnos o reforzo permanente psicomotor a través do ritmo.

PERSOAS E METODOS

Poboación diana

Escolas unitarias de Educación Infantil e Primaria do Colexio Público Rural Agrupado (C.P.R.A.) de Teo (A Coruña).

Obxectivos

- 1.- Levar a cabo un estudio serio sobre esta nova experiencia educativa, baseándonos na hipótese da súa eficacia.
- 2.- Investigar a influencia do ritmo como vivencia persoal e social, como motivación para a aprendizaxe e como axente directo doutras aprendizaxes escolares e educativas: adquisición de coñecementos, destrezas e actitudes nas diferentes áreas do currículo.
- 3.- Realizar exercicios que favorecen o desenvolvemento físico.
- 4.- Mellorar en tódolos alumnos das escolas do C.P.R.A. de Teo o oído musical.
- 5.- Lograr que os rapaces aprendan a manexar instrumentos.

Contidos

A actividade física condiciona unha serie de cambios, necesarios para o crecemento e desenvolvemento dos rapaces.

Todo organismo que está a medrar necesita exercitar as funcións que se van desenvolver: o crecemento físico comporta movemento muscular. Un órgano que non actúa, non medra. De aí a importancia do movemento, sobre todo na infancia.

O exercicio aumenta as necesidades de osíxeno dos tecidos; con isto estímúlase a formación de glóbulos vermellos na médula ósea, así como o aumento da hemoglobina, que forma parte dos glóbulos vermellos e é a encargada de transportar o osíxeno dos pulmóns ós tecidos. Por outra banda, esta meirande demanda de osíxeno tense que alimentar por medio dun incremento da circulación sanguínea. Esta é a razón pola que o exercicio fai aumentar a actividade cardíaca, para poder, así, aportar a cantidade necesaria de osíxeno, a través do sangue, ós tecidos. Como consecuencia de todo isto, a actividade respiratoria pulmonar aumenta para poder oxixenar o sangue, o cal circula a maior velocidade. O ritmo respiratorio pode duplicarse durante o exercicio. O aumento da respiración é tamén importante para os pulmóns, xa que as respiracións profundas fan que o aire chegue a tódolos recantos dos pulmóns e que se aumente a súa capacidade funcional.

O exercicio aumenta a produción endóxena de calor. O organismo tende a perder calor aumentando a produción de suor, a cal, ó evaporarse, enfría o corpo. A suor, ademais, limpa a pel e é veículo de eliminación de sustancias tóxicas.

Ademais, o exercicio físico axudando a conservar o peso e a evitar a obesidade, actúa como preventivo contra as posibles enfermidades cardiovasculares.

Segundo Turner (1976), os efectos positivos do exercicio muscular pódense resumir así:

- axuda á circulación do sangue,
- aumento dos glóbulos vermellos e da hemoglobina,
- meirande eliminación dos produtos de desfeito do organismo,
- limpeza da pel,

- fortalecemento do sistema muscular,
- axuda á dixestión,
- estímulo para a saúde mental,
- diminución da conxestión interna,
- fortalecemento e aumento da capacidade pulmonar,
- tonificación do corazón,
- mellora dos mecanismos reguladores do corazón,
- mellora da coordinación neuromuscular,
- fomento do descanso e do sono,
- redución do perigo de padecer enfermidades coronarias.

Así vemos que o exercicio físico consolida a saúde dos nenos e aumenta a súa resistencia corporal, tamén desenvolve habilidades físicas básicas. A educación física é primordial para un bo desenvolvemento corporal.

A educación psicomotriz inflúe nos procesos de ensino-aprendizaxe, é un factor coaduvante decisivo no desenvolvemento integral dos rapaces (persoal e social), e na realización doutras aprendizaxes escolares e educativas (adquisición de coñecementos, destrezas e actitudes nas diferentes áreas do currículo).

Para que o desenvolvemento sexa total e harmónico, hai que procurar que as clases estean dirixidas por persoas competentes, que non descoiden ningún aspecto esencial. Por exemplo, é moi corrente descoidar o desenvolvemento das extremidades superiores.

É preciso que a educación física, no marco escolar, sexa axeitada á idade dos rapaces. Nos nenos pequenos (3-7 anos) a educación física pode consistir en exercicios de psicomotricidade, danzas, ritmo, expresión corporal, xogos ó aire libre, exercicios nos que haxa que seguir un circuito: correr, camiñar, saltar obstáculos, saltos de altura, de lonxitude...

E sen esquecer que un aspecto que debe ofrecer a actividade deportiva é o lúdico, o xogo debe ser a primeira motivación.

Por outra banda, as actividades físicas, ritmo, ximnasia, excursións, xogo, etc., non deben promoverse competitivamente, senón como un xeito de promoción de saúde e de contribución ó equilibrio entre reposo, traballo intelectual e exercicio físico, e sempre tendo en conta a capacidade física individual dos nenos.

É importante que os rapaces coñezan o seu propio crecemento, pero que teñan tamén actitudes realistas e positivas de cara ó seu propio desenvolvemento e ó dos demais (por exemplo: respectando a tódalas persoas, non facendo bromas sobre o físico dos demais...). E que entendan que cada un ten unha constitución propia, dentro da cal pódese conseguir un perfeccionamento físico.

Tamén é importante que os rapaces coñezan os efectos da falla, ou do exceso, de alimentación sobre o seu desenvolvemento físico.

Por último, é imprescindible dar a importancia que se merece á relación positiva adulto-neno, co gallo de motivalo para que medre. Os espazos relacionais de actividades físicas son un bo marco para desenvolver esta relación positiva.

Intervención

A temporalización das actividades foi continuada ó longo do curso.

Os membros do equipo desenvolvemos o noso labor nas distintas escolas, da forma que previamente distribuíramos.

Levamos a cabo o estudo en dous tipos de aulas/espacios ó aire libre:

- a) aquelas onde se reforzaba o ritmo por parte do titor e unha persoa do equipo;
- b) outras nas que o ritmo só era reforzado por unha persoa do equipo.

As sesións semanais de psicomotricidade-ritmo-danza desenvolvéronse da seguinte forma:

- Ambientación-motivación da danza ou ritmo a practicar.
- Explicación teórica dos diferentes movementos.
- Práctica repetida do profesor.
- Audición interiorizada dos ritmos.
- Práctica dos alumnos: 1º: Globalizada, 2º: Segmentada, 3º: Globalizada.

Na programación xeral seguimos un esquema de progresión rítmico-métrica:

- 1 - Choques rítmicos sobre unha superficie (con ou sin vocablos).
- 2 - Reprodución de motivos rítmicos simples (no propio corpo).
- 3 - Invención de motivos rítmicos.
- 4 - Estructuras rítmicas determinadas: práctica corporal.
- 5 - O ritmo das cancións.
- 6 - Polirritmia individual e colectiva, incrementando a disociación corporal.
- 7 - Polirritmia con instrumentos de percusión.
- 8 - Xogos rítmicos.
- 9 - Danzas.

Aparte das actividades psicomotrices xerais, a experiencia céntrase nestas específicas:

- Movementos básicos rítmicos: andar, brincar, correr.
- Interiorización do ritmo: audicións, cancións con música.
- Dictados rítmicos co corpo e/ou con instrumentos.
- Expresión corporal libre con fondo musical rítmico.

- Exercicio de ritmo e medida.
- Danzas.

Recursos

Humanos:

Equipo de traballo: dous profesores de apoio itinerantes, unha profesora-titora das escolas e especialistas en Saúde Pública para asesorar especificamente nos aspectos máis sanitarios (compre non esquecer que os temas de Educación para a Saúde na Escola: ‘Saúde, Crecemento e Desenvolvemento’, ‘Actividade e Descanso’ e ‘Alimentación e Nutrición’ van intimamente unidos).

Materiais:

- Megafonía.
- Radiocasetes e tocadiscos.
- Casetes e discos.
- Instrumentos musicais infantís: crótalos, triángulos, pandeiros, pandeiretas, maracas, axóuxeres, caixas chinesas, claves...
- Aros e cintas.
- Bibliografía sobre o tema.
- Carpetas e fichas.

Avaliación

A mediados da experiencia percatámonos das dificultades para medir adecuadamente a consecución do obxectivo: “Comprobar a influencia do ritmo nas demais áreas curriculares”.

O primeiro problema xurdiunos xa ó formular a hipótese: “A educación do ritmo en alumnos de Educación Infantil e Primaria inflúe favorablemente na adquisición das técnicas instrumentais (lectura, escritura e cálculo)”. ¿Ata que punto isto é certo?... ¿de que xeito obxectivo se pode comprobar?... De feito, se comparamos o nivel que tiñan os alumnos antes da nosa experiencia e o nivel alcanzado despois dela, obsérvanse mellorías en tódolos casos, pero non necesariamente debidas á nosa actuación na educación musical, posto que os nenos nese tempo maduraron e o ensino específico da lecto-escritura e as matemáticas vai dando os seus froitos. Entón, ¿que tanto por cento de melloría é debida ó noso esforzo, á aprendizaxe do ritmo?

Existen demasiados factores no proceso de ensino-aprendizaxe como para poder aillar un só e observar como inflúe directamente.

RESULTADOS

O vídeo que realizamos: *'O Ritmo nas Escolas Unitarias'*, reflexa parcialmente os resultados obtidos con esta experiencia educativa innovadora nas escolas rurais de Galicia.

A pesares do devandito na avaliación, si poidemos observar algúns resultados moi interesantes do noso traballo:

- No que se refire ó ritmo concretamente: adquisición de oído musical, repetición correcta de ostinatos, acompañamento con instrumentos, aprendizaxe de cancións e danzas...
- No referente á personalidade: lograr vencer a timidez, desinhibirse fronte ó grupo, participación de toda a clase nas actividades planificadas, socialización. Nótase que o clima de clase se distende e as relacións interpersoais son mellores.

DISCUSION DOS RESULTADOS

Todo isto vai influír directamente no desenvolvemento da personalidade do neno, que se vai autoafirmando, que mellora o seu concepto de si mesmo, a súa imaxe persoal e así conseguimos alumnos máis contentos na escola e, polo tanto, dispostos a recibir e a aprender o que a mestra ou mestre lle ofrezca sobre calquera outra disciplina.

Os membros do equipo responsable, xunto cos mestres-titores das escolas, observamos e constatamos ó final do curso a validez desta experiencia innovadora educativa, facilitada indudablemente pola agrupación das 19 escolas unitarias nun Colexio Público Rural Agrupado, e que os textos e as imaxes do vídeo (realizado por afeccionados) tratan de poñelo de manifesto. Intencionadamente, a grabación levouse a cabo sen aviso previo ós mestres-titores nin ós rapaces.

Entresacamos algúns comentarios conclusivos do vídeo que nos serve de Memoria:

- “O neno mentres canta e danza é feliz, síntese unido ós seus compañeiros e ós seus mestres na música; esquécese dos seus problemas, da súa posible enfermidade ou conflitos familiares, da súa inmadurez ou falla de atención, desa ficha que lle costou tanto realizar; trasládase a outro mundo no cal ninguén é discriminado, todos cantan, todos danzan, todos viven ó mesmo ritmo. ¿Non paga a pena ver rir a un rapaz que sofre a separación dos seus pais? ¿Non paga a pena ver danzar en corro a un rapaz rechazado polos seus compañeiros? ¿Non paga a pena saber que os rapaces chegan á súa casa e lles cantan ós seus pais ou lles ensinan unha danza”.
- “O ritmo natural encóntrase en todo ser humano. O neno que respira, camiña, brinca, posúe o instinto rítmico. Só hai que dar liberdade a ese instinto, desenvolve-lo”.
- “A canción infantil é o alimento musical máis importante que recibe o neno. Os cantos constitúen unha actividade que engloba a melodía e o ritmo ademais de suxerir o acorde e facer presentir as funcións tonais”.
- “Serán obxectivos a alcanzar: a obtención de placer na realización da danza, tomar conciencia do corpo como presenza física e como instrumento de comunicación, liberar os impulsos emocionais e revelar os estados de ánimo interiores”.

- “A danza ‘*San Ferriol*’ ademais de ser divertida, axuda a traballar a orientación espacial, a lateralidade e a coordinación psicomotriz”.
- “A canción ‘*O Elefante*’ é representada gustosamente polos rapaces porque escenifican o que cantan e lles esixe máis atención”.
- “Os alumnos de Educación Primaria guían ó resto do grupo, reflectindo na canción ‘*As vocais*’ a interrelación da música con outras áreas de aprendizaxe”.
- “Unha vez máis a música está presente nos xogos infantís, integrados no medio rural. ‘*Paseemos polo bosque*’ é un bo exemplo disto”.
- “Como complemento para a Educación para a Saúde na Escola, inventamos unha letra adaptada a unha melodía coñecida: ‘A Saúde’”.
- “O conto-canción ‘*O rock da cadea*’, con letra orixinal da profesora-titora que formaba parte do equipo responsable, ademais de traballar o ritmo, foi motor globalizador das outras áreas curriculares: linguaxe, dramatización, plástica e experiencias”.
- “Para finalizar este percorrido polas escolas do C.P.R.A. de Teo non pode faltar unha mostra do noso folklora galego: ‘*Muiñeira*’”.

Este resumo ordea e subraía algúns aspectos da Memoria final desta experiencia educativa, levada a cabo nas Escolas Unitarias do Concello de Teo e que queda reflectida no vídeo ‘*O Ritmo nas Escolas Unitarias*’ e nun dossier coas letras de tódalas cancións e a explicación das danzas.

Tendo en conta a influencia positiva do ritmo no desenvolvemento físico e psicolóxico do neno, e na súa socialización, considerámolo un alicerce moi importante na construción da persoa como unha realidade biopsicosocial, e da súa saúde como “o estado de benestar físico, mental e social, que permita funcionar ó suxeito no medio no que vive inmerso”.

BIBLIOGRAFIA

AAVV. *Cancións, contos e adiviñas infantís...* Lugo: Dirección Xeral de Política Lingüística da Consellería de Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia, s.d. [Cinta de magnetófono].

AAVV. *Gimnasia sencilla para mantenerse en forma*. Barcelona: EBSA, 1981.

AAVV. La ‘educación física’ y la Sexualidad. *Al lado de los niños y de las niñas* 1990; 8: 11-4.

Agosti-Gherban C, Rapp-Hess C. *El niño, el mundo sonoro y la música*. Alcoy: Marfil, 1988.

Ajuntament de Barcelona (ed). *Salut Barcelona!* Informació a l’escola. Barcelona: Institut Municipal de la Salut, s.d.

Alcántara R, Gusti. *¿Quién mene a el esqueleto?* Zaragoza: Edelvives, 1994.

Anderson RA, Jean E. *Estirándose*. Barcelona: Integral / Oasis / PGC / SL, 1989.

- Antó JM. L'avaluació de l'educació en Educació Sanitaria. *Gas Sanit (Barc)* 1985; 6: 25-6.
- Baño F. Curso de relajación integral para todos. Madrid: Cinterco, 1987. [Con cinta de magnetófono].
- Bisquerra R. *Orientación psicopedagógica para la prevención y el desarrollo*. Barcelona: Marcombo Boixareu, 1990.
- Carchenilla M. *Música. Primaria. 1*. Madrid: SM, 1992. [Con cinta de magnetófono].
- Carchenilla M, Moreno A. *Música. Primaria. 2*. Madrid: SM, 1992. [Con cinta de magnetófono].
- Conti L. *Estructura social y medicina*. Barcelona: Fontanella, 1974.
- Elliot J. *El cambio educativo desde la investigación-acción*. Madrid: Morata, 1993.
- Font R. *El ritmo en la Educación Preescolar*. Madrid: Paulinas, 1991.
- Fundación Santa María (ed). *Ensayos: la educación en la autoestima*. Madrid, 1991.
- Gairín J. *Las actitudes en educación*. Barcelona: Marcombo Boixareu, 1990.
- García I. *Ocio y Salud*. Madrid: Ministerio de Sanidad y Consumo, 1986.
- Hawe P, Degeling D, Hall J. *Evaluación en Promoción de la Salud. Guía para trabajadores de la Salud*. Madrid: Díaz de Santos, 1993.
- Hernández MD. *La alegría de aprender música en el cole*. Madrid: Popular, 1986.
- Jhonston W. *La música callada*. Madrid: Paulinas.
- Laban R. *Danza educativa moderna*. Barcelona: Paidós, 1993.
- López C, Rico M. *Cantares*. Barcelona: Casals, 1983.
- Maceiras L, Segovia A, Barros XM. Las otras drogodependencias. *ADAXE* 1994; 10: 101-9.
- Ministerio de Sanidad y Consumo (ed). *Guía para la Elaboración del Programa del Escolar y Adolescente en Atención Primaria de Salud*. Madrid: Dirección General de Planificación Sanitaria, 1989.
- Monedero C. *La evolución psicológica del hombre*. Madrid: Salvat, 1984.
- Organización Mundial de la Salud (OMS). Educación sanitaria de niños y jóvenes. *Rev Sanid Hig Publica* 1979; 53: 219-33.
- Osterrieth PA. *Psicología infantil*. Madrid: Morata, 1984.
- Plaza J. *Puericultura*. Barcelona: JIMS, 1966.
- Raventós F. *Metodología comparativa y pedagogía comparada*. Barcelona: Marcombo Boixareu, 1990.
- Robinson J. *El niño y la danza*. Barcelona: Mirador, 1992.
- Rochon A. *Educación para la salud. Guía práctica para realizar un proyecto*. Barcelona: Masson, 1991.

- Ruiz F, Zorita P. La Formación del Personal de la Salud en la Comunidad Económica Europea. *Rev Sanid Hig Publica* 1988; 62: 1697-718.
- Schinca M. *Psicomotricidad, ritmo y expresión corporal. (Ejercicios prácticos)*. Madrid: Escuela Española, 1980.
- Stone L, Church J. *Niñez y adolescencia*. Buenos Aires: Horme-Paidós, 1966.
- Vaquero JL. *Salud pública*. Madrid: Pirámide, 1982.
- Vayer P. *El diálogo corporal*. Barcelona: Científica-Médica.
- Villar H, Rábade X. *Cantan os nenos. (O libro de María)*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, Consellería de Cultura, 1983.
- Vizcarro B. Influencia de la clase social en la adquisición infantil de hábitos y valores. *Infancia y Aprendizaje* 1978; 3: 29-66.
- Willems E. *El valor humano de la Educación Musical*. Barcelona: Paidós, 1994.
- Xunta de Galicia (ed). *Lei 5/1983, do 30 de xuño, de Sanidade Escolar* (DOG 18-VI-1983) - *Decreto 44/1985, do 14 de febreiro, polo que se aproba o Regulamento de Sanidade Escolar* (DOG 29-III-1985). Santiago de Compostela: Consellería de Sanidade e Consumo, Dirección Xeral de Saúde Pública.
- Yuste FJ. *Hacia una sociología de la medicina*. Barcelona: Aula de Ediciones, 1971.